

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра соціальних структур та соціальних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ БЕЗДОМНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІОСТРУКТУРНОГО І
ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ»**

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма «Соціальні технології»

Освітній рівень: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр соціології

Виконавець:

Прийма Микита Михайлович,
студент 4 курсу

Науковий керівник:

Куценко Ольга Дмитрівна, професор,
доктор соціологічних наук

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *соціальних структур та соціальних відносин*

Протокол № _____ від «___» _____ 20__ р.

Зав. кафедри _____ проф. Куценко О.Д.
підпис

Київ 2020

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**

оцінка

дата захисту**Голова ДЕК**

підпис

ініціали, прізвище**Члени ДЕК**

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище**Секретар ДЕК**

підпис

ініціали, прізвище

Анотація

Кваліфікаційній роботі присвячено проблемі громадян, які за різних причин втратили свої домівки та набули статусу осіб без певного місця проживання. Аналізуються об'єктивні та суб'єктивні фактори поширення бездомності як соціального явища в умовах системної кризи українського суспільства. Досліджено вплив бездомності на фізичний та психічний стан людини. Обґрунтовується зв'язок між станом бездомності особи та її виключенням із системи суспільних відносин. Запропоновано можливі напрями соціальної роботи з реінтеграції бездомних за допомогою створення трудових поселень.

Ключові слова: безпритульні діти, бездомні особи, реінтеграція, соціальні послуги, методологія

Summary

Qualification work is devoted to the problem of citizens who for various reasons lost their homes and acquired the status of homeless people. Objective and subjective factors of the spread of homelessness as a social phenomenon in the systemic crisis of Ukrainian society are analyzed. The influence of homelessness on the physical and mental state of a person has been studied. The connection between the state of homelessness of a person and his exclusion from the system of public relations is substantiated. Possible directions of social work on reintegration of the homeless by means of creation of labor settlements are offered.

Key words: homeless children, homeless persons, reintegration, social services, methodology

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Бездомність та соціальні категорії бездомних в сучасному суспільстві	
1.1. Поняття бездомності і соціальні категорії бездомних.....	
1.2. Категорія бездомних крізь призму вимірів андеркласу, життєвих шансів та соціального виключення	
1.3. Проблеми соціологічного дослідження явища бездомності.....	20
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ БЕЗДОМНОСТІ	
2.1. Об’єктивні та суб’єктивні причини бездомності	
2.2. Бездомність в координатах культурної залежності та стигматизації	
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД	
3.1. Правовий статус бездомних та система їх соціального захисту	
3.2.Регіональний досвід застосування технологій регулювання соціальної проблеми бездомності.....	27
Висновки до розділу 3	47
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми

Бездомність визначається як одна з провідних соціальних проблем, яка потребує серйозних соціологічних досліджень в сучасному світі [Lee, Tyler, & Wright, 2010].

На сайті Київської міської ради від 06.02.2016 року за номером № 2312 зареєстровано петицію «Створити в кожному районі Києва притулки для безхатченків. Утримувати такі притулки за кошти держави або мерії». Соціальна проблема, відображена в цій петиції, полягає в тому, що в столиці України з її чотирьох мільйонним населенням існувала лише одна така установа для безхатченків в Солом'янському районі на 140 мешканців. «Це - ганебна статистика», як зазначається в петиції, адже людей, які потребують такої допомоги в Києві декілька тисяч. Петицією зібрано 1684 підписів на підтримку. Між тим, відповідне до петиції рішення не було прийнято Київською міською радою [Київська міська рада: <https://petition.kyivcity.gov.ua/petition/?pid=2312>]. Наскільки ситуація з бездомними (безпритульними, безхатченками) створює соціальну проблему? Відповідно, якими мають бути суспільне ставлення до цієї проблеми та політичні рішення?

У 2015 році в Україні загалом офіційно налічувалося 25,8 тисяч бездомних, але експерти стверджували, що реальна їх кількість може сягати 200 тисяч [стаття Хмарочос]. За даними Департаменту соціальної політики КМДА, тільки у столиці налічується близько п'яти тисяч бездомних. Це лише люди, які зареєструвалися у Центрі обліку бездомних осіб. На 2020 рік кількість безпритульних людей у Києві оцінюють від 5 до понад 20 тисяч, повідомляє волонтерська ініціатива «Помоги бездомному». За оцінками експертів із фонду «Соціальне партнерство», який наразі припинив діяльність, у 2016 році у Києві налічувалося понад 20 тисяч безхатків [стаття Хмарочос].

Проблемна ситуація бездомності деформує соціальне середовище в суспільстві, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, знижує їх життєву, громадську та творчу активність, погіршує моральний стан, створює соціальну напругу в суспільстві. А її наукове вивчення є важливою задачею соціології.

Не можна ігнорувати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне рішення. Концентруючи увагу на основних або ключових питаннях теми, не можна не зважати на побічні факти, які на перший погляд здаються малозначущими. Проте саме такі факти можуть приховувати в собі початок важливих відкриттів.

Авторами перших класичних праць із методології соціологічних досліджень соціальних проблем і соціальних ситуацій є Е. Дюркгайм, який зосереджувався на окресленні алгоритму пізнавального процесу, та М. Вебер, який розглядав перешкоди для достовірності його результатів. Опис методології соціологічного пізнання на тлі розгортання глобалізації та викликаного нею ускладнення суспільних відносин здійснили Е. Гідденс та Дж. Уррі. Відтак вони зазначають, що визначення поняття "ситуація" - це те, що люди використовують, щоб знати, що від них чекає і що очікується від інших у будь-якій ситуації. Через визначення ситуації люди отримують уявлення про статуси та ролі тих, хто бере участь у ситуації, щоб вони знали, як себе вести. Це узгоджене, суб'єктивне розуміння того, що відбуватиметься в даній ситуації чи обстановці, і хто буде грати, які ролі в дії. Концепція стосується того, як наше розуміння соціального контексту, де ми можемо опинитися, як кінотеатр, банк, бібліотека чи супермаркет, повідомляє наші очікування того, що ми будемо робити, з ким будемо взаємодіяти і з якою метою. Визначення ситуації є таким ключовим аспектом суспільного порядку - плавно функціонуючого суспільства.

Визначення ситуації - це те, що ми дізнаємось за допомогою соціалізації, що складається з попереднього досвіду, знань норм, звичаїв, переконань та соціальних очікувань, а також інформується про індивідуальні

та колективні потреби та потреби. Це основоположне поняття в рамках теорії символічної взаємодії та важливе в цілому в соціології [Lowell Juilliard Carr, с.136-141].

Суб'єктивістський напрям: І.Гофман («Аналіз фреймів», 1974) – як індивіди приходять до розуміння і переживання ситуацій; як люди регулюють свою поведінку в межах ситуації або конструюючи ситуацію.

Синтетичний напрям в соціол. інтерпретації ситуацій: Е.Гідденс, Р.Коллінз (1994) – значення сприйняття ситуації актором і його рефлексії з цього приводу. А сприйняття принципово залежить від місця актора в соціальній структурі (за З.Бауманом – від «позиції спостерігача») [David Diehl and Daniel McFarland, с. 1713-1716].

Проблема бездомності та соціальне становище бездомних є також в річці досліджень нерівностей у сучасній соціології. В роботі ми спираємось на дослідження безхатченків та явища бездомності таких авторів, як А.М.Рябчук, М.Рижов, А. Ампілогова. Проте до сьогодні в Україні відсутні глибокі наукові дослідження, в яких висвітлюється дана тема.

Мета роботи – розкрити соціальні характеристики явища бездомності і технології його регулювання в сучасному українському суспільстві.

Об'єктом дослідження є соціальне явище бездомності в сучасному українському суспільстві.

Предметом дослідження є стан соціальної категорії бездомних і технології їх соціального захисту.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- 1) на підставі вивчення соціологічної і спеціальної правничої літератури визначити ключові поняття дослідження: бездомність, соціальна категорія бездомних (безхатченків);
- 2) проаналізувати характеристики соціальної категорії бездомних і статусу бездомності крізь призму структурних концепцій андеркласу, життєвих шансів і соціального виключення;

- 3) на підставі аналізу результатів емпіричних досліджень визначити методологічні проблеми вивчення соціальної категорії бездомних;
- 4) проаналізувати і систематизувати причини бездомності, значення факторів культурної залежності і стигматизації;
- 5) уточнити правовий статус соціальної категорії бездомних в сучасній Україні, а також діючу систему їх соціального захисту;
- 6) висвітлити регіональний досвід технологій регулювання соціальної проблеми бездомності в українському суспільстві;
- 7) зробити висновки про перспективи соціологічного дослідження категорії бездомних та стратегічні напрямки регулювання відповідних соціальних проблем.

Поставлені завдання зумовили вибір таких **методів дослідження**: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація і порівняння науково-теоретичного матеріалу.

Ключові терміни: бездомність як соціальна ситуація і соціальна проблема, соціальні категорії бездомних, причини бездомності, соціальний захист бездомних

Структура роботи: курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (48 найменування). Обсяг тексту роботи становить 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. БЕЗДОМНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ БЕЗДОМНИХ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1.1. Поняття бездомності і соціальні категорії бездомних

Бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування і в якому могла бути зареєстрованою [Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей. Закон України, 2005]. Між тим, на відміну від юридичного визначення, соціологічне визначення даного поняття містить суттєві проблеми.

У сучасній соціології, як зазначає А.М. Рябчук, існує кілька підходів до визначення бездомності [Рябчук, 2004]. Одна з причин цього - емоційне забарвлення проблеми. Ті, хто намагається звинуватити суспільство або владу, схиляється до «всеохопних» визначень, аби проблема виглядала ширшою, долучаючи і сім'ї, які змушені жити з далекими родичами, бо не мають власного помешкання, й осіб у в'язницях, інтернатах чи лікарнях, і тих, хто витрачає понад половину доходу на оренду житла. Уряди (щоб зменшити бюджетні витрати на бездомних), навпаки, зазвичай намагаються зробити проблему або «мінімальною», вважаючи бездомними лише тих, хто мусить ночувати на вулиці, або «їхньою» (те, що не мають помешкання,- їхня власна вина, ми нічого не можемо вдіяти). Представники соціальних служб, які працюють з бездомними, постулюють проблему «не нашою» (ми за це не відповідаємо, цим займаються інші відділи тощо) [Layton J, с.23-25]. «Уряди недооцінюють проблему й зосереджуються на кількох зразкових схемах надання житла; неурядові організації можуть мати релігійне або політичне підґрунтя, яке переповнює їхні дослідження; газети і телебачення тяжіють до найдраматичніших і сенсаційних історій» [Glasser I., с.2]. Друга причина існування кількох визначень бездомності - це мета дослідження. Якщо ми

хочемо порахувати кількість бездомних у якомусь місті чи країні, нам легше це зробити, коли визначення буде чітким і включатиме якомога менше категорій. Коли ми намагаємося дослідити проблему, щоб потім розробити мережу соціальних послуг для бездомних, нам, навпаки, знадобиться якомога більше категорій, оскільки кожна з них матиме різні потреби. Якщо ми досліджуємо бездомних на вулиці, то лише вони й потраплять до визначення.

У багатьох країнах слово «дім» замінили на «постійне місце проживання», зокрема в колишньому СРСР. Власне, абревіатура «БОМЖ» - «без определенного места жительства» прижилася і в українському суспільстві. Саме цю абревіатуру зазвичай використовують пересічні люди на позначення тих, хто риється у смітниках, збирає пляшки й макулатуру, п'є і вживає нецензурні слова, хто брудний і неохайно вдягнений, ночує в підземних переходах, на вокзалах і в під'їздах будинків. Щоправда, такий стереотип бездомності не є точним, оскільки інколи описані вище «бомжі-девіанти» насправді мають де жити, натомість багато бездомних ніколи не були на вулиці, а знаходили житло в різних родичів, знайомих, при церквах чи в нічліжках і роблять усе можливе, щоб мати постійне житло. «Нова енциклопедія Британніка» [The New Encyclopedia Britannica- 1994, P. 24] дає загальне визначення бездомного (подібне до радянського терміна «БОМЖ»): людина, яка не має житла чи постійного місця проживання.

Водночас наголошується на тому, що «бездомна людина» не означає «девіант», адже явище бездомності існувало ще до нашої ери; бездомними були і є біженці, люди, які залишили свої домівки через війни, революції, політичні переслідування або інші суспільні події поза межами їхнього контролю і бездомними ставали внаслідок природних катаклізмів (повеней, землетрусів, ураганів тощо), а також добровільно, коли бездомність була способом життя людини.

Прикладом останнього, «добровільного», виду бездомності є:

1) монахи францисканці або домініканці — «мандрівні ордени» католицької церкви періоду середньовіччя, так само, як і деякі монахи в буддизмі та жебраки (дервіші) й паломники в ісламі;

2) представники «мандрівних професій» - торгівці, ремісники, музиканти й циркачі, мандрівні філософи, сезонні робітники;

3) цигани. Питання у тому, чи вважати людину бездомною, якщо вона веде бродячий спосіб життя, але формально має житло?

Або чи вважати бездомною людину, яка не веде бродячого способу життя і не живе на вулиці, але й не має постійного житла. Американський дослідник проблеми бездомності Петер Россі вважає, що: «Хоча межі між бездомними й тими, хто має житло, не є чітко проведеними, бездомні за мінімальним визначенням включають тих, хто змушений спати і жити на вулицях, у громадських місцях (таких як залізничні та автобусні станції), у місцях, які не призначені для житла (як машини чи вантажівки), або у нічліжках, спеціально призначених для бездомних. Чи вважати людей, які мають ненадійне житло, наприклад тих, хто живе в чужому помешканні або в умовах перенаселення житла, бездомними — контроверсійне питання» [Rossi P. Homelessness. 1997. P. 320.].

Тривожною тенденцією в даний час є активне зростання чисельності бездомних громадян, які займаються бродяжництвом.

Більшість громадян, схильних до бродяжництва, ведуть протиправний, здебільшого злочинний спосіб життя. Серед них і ті, які були раніше засуджені, хворі на різні інфекційні захворювання (СНІД, туберкульоз, гепатит тощо), зловживають наркотичними засобами, хронічні алкоголіки [Про Рекомендації парламентських слухань «Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання»].

Причинами такої ситуації стало різке зниження доходів та рівня життя населення внаслідок структурних змін у галузях економіки, збитковості багатьох підприємств виробничої сфери, недосконалості фінансово-кредитних механізмів, різкого збільшення наявного та прихованого

безробіття, неготовність навчальних та соціальних закладів, правоохоронних органів проводити роботу з такими категоріями населення в ринкових умовах.

Крім того, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишити територію України не підкріплюються достатньою освітньою, правовою та інформаційною роботою серед громадян, яка б допомогла реалізувати правові норми, передбачені Конституцією України [Соціальний захист бездомних громадян та безпритульних дітей. Міністерство Юстиції України]

Багато людей залишається без житла також через аферистів, рідних, які виганяють їх із помешкань, багато людей повертаються після ув'язнення і дізнаються, що вони більше не прописані у квартирі і не мають де жити.

«Треба розуміти, що люди, які живуть на вулиці, дуже часто мають психічні і психологічні проблеми», – розповідають як волонтери, так і представники влади.

Чимала кількість бездомних – це заробітчани, які шукають роботи, а потім її не знаходять або втрачають і залишаються на вулиці [Безхатченки: загрози і вирішення].

Найбільше ризикують залишитися без житла такі групи осіб:

- ті, хто перебуває у в'язницях, інтернатах, центрах реабілітації, армії;
- ті, хто не має документів, роботи і/або витрачає більше половини всіх коштів на оренду житла;
- люди, які зазнають насильства в родині;
- ті, хто проживає в зонах стихійних лих (місцевостях, де урагани, повені, землетруси – не рідкість);
- ті, хто проживає в зоні воєнних дій;
- алкоголіки і наркозалежні;
- люди з фізичними чи психічними вадами/розладами;
- діти та пенсіонери, які не мають змоги самостійно утримувати житло [Безхатченки: загрози і вирішення].

Передбачувано, у групах ризику – незахищені групи населення та люди, які страждають від залежностей. При цьому шанси опинитися на вулиці насправді є у всіх – від дідуся, якого дорослі онуки мріють скоріше позбутися, до бізнесвумен. У останньої, звісно, ці шанси набагато нижчі, але на 100% не застрахований ніхто [стаття Ситуація з бездомними в Україні: скільки їх і хто їм допомагає].

Переважає більшість безхатченків – це чоловіки. В основному це українці, є серед бездомних і іноземці, але невеликий відсоток [стаття Безхатченки: загрози і вирішення].

Скільки бездомних в Україні, точної кількості не можуть назвати навіть державні установи. У 2016 році голова Управління зі справ людей похилого віку та соцпослуг Мінсоцполітики Оксана Суліма заявила, що приблизно 16 тисяч осіб в Україні не мають постійного житла. За іншими джерелами, житла в Україні кілька років тому не мало 30 тисяч. Президент об'єднання громадян «Народна допомога» Іван Ковалишин оголошував інші цифри. За його словами, бездомних в Україні набагато більше: близько 175-200 тисяч людей [стаття Ситуація з бездомними в Україні: скільки їх і хто їм допомагає].

Підрахувати всіх бездомних у країні точно неможливо, хоча деяку статистику вести все ж можна. Існують різні державні та соціальні установи, які допомагають людям у скрутних умовах. Саме вони можуть підраховувати, скільки безпритульних щомісяця, наприклад, приходять обідати чи помитися, скільки їх зазвичай у найбільших місцях скупчення (вокзали, станції метро, ринки, покинуті будівлі тощо). На ці цифри й спирається офіційна статистика. Проте, звісно, точні підрахунки ми, напевно, не дізнаємося ніколи. А про проблему можна судити принаймні з кількості бездомних, яких ми щодня бачимо на вулицях [стаття Ситуація з бездомними в Україні: скільки їх і хто їм допомагає].

У містах існують Центри обліку бездомних осіб, втім, у столиці реєструються там не лише люди, які не мають даху над головою, а й ті, хто

залишив своє місце проживання в іншому регіоні і переїхав до Києва, часто орендує житло.

На кінець 2018 року Центр обліку бездомних осіб зареєстрував у Києві 1628 таких осіб. За офіційною реєстрацією суттєвого зменшення чи збільшення бездомних осіб не спостерігають (коливання в межах 100 осіб). Але волонтери, які роздають їжу безхатченкам на вулицях, спостерігають іншу картину. Вони кажуть, що кількість людей у чергах до них значно зросла [Безхатченки: загрози і вирішення].

Отже, наразі з ситуацією в Україні та світі, кількість безхатченків невблаганно збільшується, тому нам необхідно звернути увагу на гостроту даної проблеми, а також запропонувати стратегію її вирішення.

Особливої уваги з боку держави потребує сьогодні вирішення проблемних питань безпритульних дітей, зменшення чисельності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яких налічується понад 100 тисяч, більшість з них - "сироти" при живих батьках, відновлення житлових і майнових прав дітей. Кардинальних змін потребує діяльність місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, правоохоронних органів та молодіжних організацій.

1.2. Категорія бездомних крізь призму вимірів андеркласу та життєвих шансів

Всі соціальні категорії в суспільстві аналітично розрізняються типовими життєвими шансами індивідів за умовами життя, а також на ринках праці та споживання. Життєві шанси можуть бути змінені індивідом за допомогою соціальної мобільності і визначаються у практиках боротьби за їх покращення або збереження. Вимір життєвих шансів, як правило, застосовується в класовому аналізі, особливо у веберіанській стратегії. Ще наприкінці 1950-х років британський соціолог Д. Локвуд емпірично довів, що соціальні класи є внутрішньо неоднорідними: різні статуси, способи

життя, практики дозвілля можуть сприяти внутрішній фрагментації соціальних класів. Соціальні категорії бездомних не утворюють соціальний клас; вони є структурними компонентами андеркласу з вираженою внутрішньою фрагментацією.

Чому соціальні категорії бездомних «випадають» з класового аналізу? Особливо важливе значення в розвитку сучасної стратегії класового аналізу має Наффілдська програма дослідження соціальних класів та мобільності, започаткована на межі 1960 та 1970-х років групою британських дослідників під керівництвом Дж. Голдторпа. Розвиток цієї програми відбувся в конкуренції та в діалозі з програмою класового аналізу Е. О. Райта. Дослідники звернули увагу на те, що наслідком розвитку гнучкої системи зайнятості і диференціації відносин між роботодавцями та найманими працівниками стало утворення множинних позицій в системі ринкових обмінів і праці, які відрізняються обсягом ресурсів та життєвих шансів. Аналітична схема класового аналізу Дж. Голдторпа розрізняє класи на основі професійних занять, притаманних їм особливих ринкової та трудової ситуацій. Поняттям ринкової ситуації визначається економічна позиція індивіда в параметрах розміру та джерел отримання доходів, умов зайнятості, рівня економічної безпеки і шансів професійної кар'єри, соціально-економічної висхідної мобільності. Терміном «трудова ситуація» позначається місце індивіда у функціональному розподілі праці. Трудову ситуацію можна описати в параметрах характеру та обсягу професійних обов'язків, ступеня автономії в трудовому процесі, ступеня кваліфікації. Заняття, за якими розділяються спільні ринкові та трудові ситуації, утворюють класові позиції. Представники різних класів мають різні життєві шанси [Малиш, 2019: 369 с.]

В останні десятиліття в сучасних суспільствах відбувся розвиток гнучкої системи зайнятості, підвищення значення праці висококваліфікованих професіоналів, ускладнення трудового процесу та організаційних взаємодій. Це призвело до формування ще одного важливого

чинника життєвих шансів найманих працівників, а саме – умов, прописаних у трудових контрактах, умов праці, які стають типовими для різних галузей діяльності та видів трудових організацій. Такий чинник утворення класів позначається терміном «службова ситуація». Роботодавець прагне застосовувати різні трудові договори (контракти) в залежності від цінності конкретної праці та працівника. Службові ситуації розрізняються мірою довіри роботодавця до працівника, ринковою цінністю його праці, в залежності від яких роботодавець може наділяти працівника більшим або меншим обсягом довіри та влади в прийнятті рішень в трудовому процесі, визначати додаткові винагороди за працю.

Традиційний трудовий договір, як правило, застосовується тоді, коли для виконання роботи працівнику необхідні лише загальні навички; основною формою винагороди стає заробітна плата за конкретний результат праці. На відміну від такого договору інші типи контрактів, які прописують сервіс-відносини. Такі контракти застосовуються тоді, коли для виконання роботи потрібні спеціальні якості працівника; працівнику не тільки визначається заробітна плата, а досягається з працедавцем угода стосовно перспектив кар'єри працівника, умов його праці, можливості отримання дивідендів, соціальних пакетів, бонусних програм тощо.

Здійснений Дж. Голдторпом аналіз утворення класових позицій з комбінації чинників ринкової, трудової та службової ситуацій дозволив сконструювати 11-класову аналітичну схему, в якій виділено три основні групи соціальних класів:

- 1) службовий клас (або вищий середній клас), який об'єднує роботодавців, менеджерів-адміністраторів, професіоналів;
- 2) проміжний клас (або нижчий середній клас) – дрібні роботодавці та власники, управлінці середньої та нижчої ланки, дрібні службовці; окрему підгрупу формує дрібна буржуазія, підприємці;

3) робітничий клас – робітники фізичної праці різного ступеню кваліфікації. І за цією логікою класового аналізу українське суспільство є, переважно, «суспільством робітничого класу».

В ньому, на відміну від розвинутих західноєвропейських суспільств, але як і в інших постсоціалістичних країнах, робітничий клас є найбільш численним.

Як і в неомарксистському підході, дана схема визначення соціальних класів не враховує численну категорію тих індивідів, які є безробітними, або мають нестандартну зайнятість. Поза зайнятістю перебуває зростаюча в світі маса безробітних або неповністю зайнятих мешканців урбанізованих центрів в капіталістичних економіках. Враховуючи зміни в сучасному ринку праці, німецький соціолог Ульріх Бек запропонував виділяти особливий клас «прекаріат», визначальною характеристикою якого є ситуація прекарності і який має відмінні класові інтереси від робітників, що мають постійну зайнятість і гарантовані посадові оклади. Прекаріат знаходиться у нестабільних трудових відносинах, які можуть бути розірвані роботодавцем у будь-який час. Це обумовлює нестабільний спосіб життя і роботи без довгострокових гарантій і надійного заробітку. Американський дослідник Гай Стендінг визначив прекаріат як «новий небезпечний клас» функціонування якого привносить суттєву нестабільність та конфліктність в суспільствах в силу нестабільності ринкових позицій, трудової ситуації та способу життя його представників [Симончук, 2011: С. 50-94].

Отже, велике значення мають конкурентоспроможності соціальних груп, що займають різне місце в системі обміну ресурсами. Вони мають суттєві відмінності ринкових позицій та обумовлених ними життєвих шансів. Відмінності ринкових позицій стають наслідком того, що ресурси, якими володіють індивіди і які вони можуть запропонувати в обмін на інші цінності, мають різну ринкову вартість. Такими ресурсами, або чинниками ринкових позицій та життєвих шансів стають не тільки власність на засоби виробництва, фінансовий капітал, але й професійна освіта і дипломи,

кваліфікація, знання та вміння, які утворюють різні можливості індивідів в розпорядженні соціальними благами конкретного суспільства, і якими можуть відрізнитись різні категорії бездомних.

Відношення соціальних категорій бездомних до класової структури є дуже проблемним в силу, перш за все, їх індивідуально різного включення до відносин зайнятості, праці, експлуатації та відповідних життєвих шансів. Частіше в соціології *соціальні категорії бездомних розглядають поза межами класової структури, як компоненти внутрішньо фрагментованого андеркласу.*

Для аналітичної зручності або застосування тих чи інших соціальних програм бездомних зазвичай ділять на декілька категорій. Традиційний статистичний поділ, яким послуговуються і при дослідженні інших явищ,— це розподіл за віком, статтю, расою, національністю та сімейним станом. Таким чином, соціальні служби для бездомних займаються однією або кількома «групами клієнтів»: бездомні діти, молодь, особи похилого віку, самотній чоловік або жінка, бездомні родини, біженці та іммігранти тощо.

Інші поділи бездомних на категорії, але за критеріями, більш характерними саме для осіб без постійного місця проживання, включають:

1) абсолютну чи відносну бездомність: абсолютними бездомними в будь-якому суспільстві є особи, які ночують «на вулиці» і не мають іншого місця проживання; натомість «відносна бездомність» залежить від загальноприйнятих норм життя в даному суспільстві й може включати осіб, які мають де жити, але не мають особистого контролю над цим житлом, осіб, які мають тимчасове місце проживання, які живуть в умовах перенаселення чи невідповідного житла, які перебувають на межі чи в ризику бездомності;

2) за періодом перебування без дому - сезонні, епізодичні, періодичні, хронічні, тимчасові бездомні;

3) за історичною перспективою — «старі» — категорії бездомних, які переважали раніше в даному суспільстві, й «нові» - які переважають зараз або з'явилися нещодавно внаслідок змін у суспільстві;

4) за станом здоров'я - фізично, психічно чи розумове неповноцінні, хворі на ВІЛ/СНІД, туберкульоз чи інші хвороби, алко- й наркозалежні;

5) за способом життя - «вуличні» (бомжі), «транзитні» (волоцюги), безробітні/працюючі, жебраки тощо;

б) за місцем проживання - без даху (на вулиці та в непристосованих до постійного проживання місцях), без дому (у нічліжках для бездомних, інституціях і короткострокових варіантах житла), у нестабільному житлі - «протобездомні» (трущоби, табори для біженців тощо), в неадекватному чи невідповідному до стандартів житлі (відсутність приватності й/або основних вигод) [Estimating Homelessness, 1966];

7) за послугами, які вони потребують: (а) які потребують лише короткострокової допомоги, щоб уникнути абсолютної бездомності; (б) які можуть бути незалежними з наданням житла й курсів кваліфікації; (в) які мають комплекс проблем, але можуть бути напівнезалежними, живучи в групових домах і отримуючи додаткові послуги; (г) яким необхідний постійний догляд в інституціях.

Можна також ділити бездомних на категорії за причиною бездомності. На Заході точаться дебати щодо бездомних, які «zasлугують» або «не zasлугують» такого життя, яке вони мають. Першими зазвичай вважають алкозалежних непрацюючих, але працездатних самотніх чоловіків, а другими — бездомні родини, жінок, які є жертвами насилля в сім'ї, осіб похилого віку, яких вигнали з дому родичі, інвалідів, жертв стихійних лих. Поділ бездомних на категорії не є однозначним, адже вони можуть належати водночас до декількох категорій (наприклад, бездомна чорна жінка, біженець, наркозалежна, ВІЛ-інфікована, жертва насилля в сім'ї). Особа також може потрапляти з однієї категорії до іншої.

Протягом кількох років на вулиці в деяких «здорових» бездомних розвиваються психічні хвороби, інвалідність або залежності від алкоголю чи наркотиків. Бездомна сім'я може розпастися, й відповідно виникне декілька бездомних індивідів. Бездомна дитина, якщо залишиться без дому на все

життя, стане бездомною молодою людиною, потім дорослим, а потім - особою похилого віку. Бездомний може якийсь період мати роботу, а в інші періоди - ні тощо. Для загального аналізу бездомності базовими соціальними категоріями є: бездомні чоловіки, жінки, діти, молодь і сім'ї; бездомні на вулиці та «під дахом»; тимчасові та хронічні бездомні. Поділ за іншими ознаками можна використовувати як додаткові характеристики, більш або менш дотичні до тієї чи іншої категорії.

1.3. Проблеми соціологічного дослідження явища бездомності

В дослідженні соціального явища бездомності і категорії бездомних перед соціологами виникають численні проблеми теоретичного, методологічного, організаційного, інтерпретативного характеру. На підставі вивчення даного явища в різних країнах світу українська дослідниця Рябчук А.М узагальнює наступні проблемні питання соціологічного вивчення бездомності:

- проблема визначення у зв'язку із значним емоційним забарвленням соціальної ситуації бездомності та залежності визначення від мети дослідження, про що йшла мова у підрозділі 1.1 цієї роботи.

- Проблема підрахунку кількості бездомних, яких можна дослідити. В США подібні дослідження проводять переважно активісти громадських організацій. Одне з класичних досліджень датується 1985 роком, коли Петер Россі порахував кількість бездомних у Чикаго [Рябчук, 2004]. Шляхом випадкового добору вулиць міста було відібрано низку вулиць у різних районах, де два інтерв'юери в супроводі працівника міліції здійснювали нічний огляд усіх публічно доступних місць - вокзалів і зупинок міського транспорту, під'їздів, підвалів, парків або безкоштовних нічліжок. У всіх людей запитували, чи мають вони дім, і дев'ять з десяти відповідали, що так. Оскільки респондентам платили, майже всі погоджувалися відповісти на запитання. За даними цього дослідження, 1400 бездомних дорослих спали на

вулицях та в публічно доступних місцях у Чикаго, а ще 1400 бездомних дорослих і дітей - у нічліжках. Дослідження повторили через кілька місяців узимку і кількість виявилася дещо нижчою - близько 2500, хоча збільшилася кількість людей у нічліжках. У Нью-Йорку рахували кількість бездомних, які ночували в тунелях мережі метро, що не використовувалися для руху поїздів: у 1990 р. близько 6 тисяч бездомних жили лише під станціями «Grand Central» та «Perm Station». Загалом у НьюЙорку на початку 1990-х зафіксовано близько 20 тисяч бездомних. У Торонто, Едмонтоні, Келгері, Ванкувері й інших канадських містах щороку або щодва роки здійснюють підрахунки бездомних протягом однієї доби шляхом прямого підрахунку бездомних на вулиці, збору інформації про кількість користувачів послугами для бездомних у даний день і кількість бездомних, які перебували в інституціях (лікарнях, в'язницях, витверезниках, центрах реабілітації тощо). Паралельно з підрахунками проводять дослідження шляхом інтерв'ю самих бездомних чи людей, які з ними працюють. Організації, що допомагають бездомним, зазвичай мають свої бази даних і щороку звітують про кількість своїх «клієнтів», їхній віковий, статевий та расовий склад.

В Україні підрахунків кількості бездомних, подібних до американських, не проводили.

Існує кілька досліджень проблеми бездомності: якісні й такі, що зачіпають лише один з аспектів бездомності (дітей вулиці, бездомних, які вчинили правопорушення, тощо). Таким чином, навіть наявні статистичні дані є дуже фрагментарними, їх треба вишукувати у відповідних інстанціях.

- Проблема категоризації. Для зручності дослідження або застосування тих чи інших соціальних програм бездомних зазвичай ділять на декілька категорій. Традиційний поділ, яким послуговуються і при дослідженні інших явищ, — це розподіл за віком, статтю, расою, національністю та сімейним станом. Таким чином, соціальні служби для бездомних займаються однією або кількома «групами клієнтів»: бездомні діти, молодь, особи похилого віку, самотній чоловік або жінка, бездомні родини, біженці та іммігранти.

Основними питаннями, на які соціологічне дослідження бездомності повинне дати відповідь, є причини цього явища, спосіб життя бездомних людей і соціальні послуги, яких вони потребують, щоб вийти зі свого становища. Однак на ці запитання неможливо дати відповідь, не з'ясувавши спершу, кого ми розуміємо під «бездомними», скільки бездомних перебуває на вулицях наших міст і які їхні основні характеристики. Тому проблеми визначення, підрахунку та категоризації осіб без постійного місця проживання є ключовими для будь-якого дослідження бездомності.

Висновки до розділу 1

Отже, підсумовуючи дослідження явища бездомності, проведені в різних країнах світу, та враховуючи особливості українського суспільства, бездомною можна вважати особу, яка:

1) не має ніякого житла і ночує на вулиці (у підземних переходах, під мостами, у парках тощо) або в громадських місцях (на вокзалі, автобусній зупинці, у під'їзді будинку тощо);

2) постійно проживає в місці, яке не відповідає мінімальним вимогам житла (наявність питної води в або біля дому, захист від опадів, струм/опалення) чи не призначене для постійного проживання (машина, човен, сарай, стайня, намет, «халупа» тощо);

3) не має власного житла й не орендує за власні кошти помешкання, а тимчасово живе в родичів чи знайомих, будучи змушеною змінювати місце проживання п'ять (число є умовним) і більше разів на рік; або особа, яка проживає у безкоштовних гуртожитках чи нічліжках.

Особами, які ризикують стати бездомними, є ті, хто:

1) перебуває в інституціях (в'язниця, інтернат, лікарня, центр реабілітації, армія тощо), не маючи де жити після закінчення терміну перебування там;

2) не має документів; безробітні й ті, які не мають постійної роботи і/або витрачають понад половину доходу на оренду житла; а також ті, які зазнають насилля в сім'ї (оскільки вони не мають стабільного й певного контролю над житлом і можуть його втратити);

3) проживає в зоні частих стихійних лих (повеней, ураганів, землетрусів тощо) чи воєнних конфліктів;

4) має фізичні чи психічні вади (зокрема алкоголізм, наркотичну залежність і фізичну та розумову неповноцінність), а також діти й особи похилого віку, які не мають постійних опікунів (оскільки вони самі можуть бути не в змозі утримувати житло). Бездомною може бути як окрема особа, так і родина. Якщо один із членів сім'ї має власне житло, а інші члени живуть з ним, і обидві сторони задоволені такими умовами життя, то жоден із членів сім'ї не є бездомним. Те ж саме стосується й кількох друзів чи знайомих, або кількох родин, які живуть разом.

Слід також зазначити, що наявність житла пов'язана з доступом до соціальних послуг: особи, які проживають в ізольованій місцевості, повинні мати доступ принаймні до продуктового магазину, лікарні та школи. Бездомність, таким чином, можна позначити як «відсутність тривалого або постійного дому, над яким індивіди або сімейні групи мають особистий контроль і який забезпечує основні потреби житла, приватності й безпеки за доступну ціну разом з прямим доступом до соціальних та економічних послуг»

РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ БЕЗДОМНОСТІ

2.2. Об'єктивні та суб'єктивні причини бездомності

Причини існування соціальної групи бездомних можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Стосовно українського суспільства серед об'єктивних – криза економіки, що призводить до закриття підприємств, скорочення робочих місць, безробіття серед громадян працездатного віку; майнове розшарування населення, високі житлово-комунальні тарифи, неспроможність своєчасної сплати за комунальні послуги при низьких доходах домогосподарств, недосконалість нормативно-правової бази, в т. ч. житлового законодавства, а також незаконні операції з житлом на ринку нерухомості; недостатність соціального житла, соціальних гуртожитків. Військовий конфлікт на Сході України став каталізатором процесу міграції частини населення Донецької та Луганської областей на підконтрольну державі територію України. З початку АТО за офіційними даними понад півтора мільйона людей отримали статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Влада вживає певні правові та організаційні заходи задля захисту соціальних прав ВПО в тому числі на отримання роботи, соціальних виплат, соціального житла [Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України]. Але частина громадян не знаходить свого місця у нових умовах існування і поповнює лави безхатченків. В Україні в складних життєвих ситуаціях знаходяться мільйони людей. Актуальною проблемою українського суспільства є бідність більшості населення країни, яка може бути фактором втрати житла і переходом людини до стану бездомного. Частина населення виявляється в такому положенні з особистісних причин – відсутності прагнення досягти певного рівня забезпеченості та стабільного добробуту. Незначна частина людей перебуває в злиднях у зв'язку з

небажанням забезпечити себе матеріально, розвиватися для підвищення своєї конкурентоспроможності, перебиваючись тимчасовою роботою.

Відповідно до дослідження Овчаренко Л.М. [Овчарова, с.191-193] з метою корегування напрямів соціальної роботи з бездомними було проведено анкетне опитування бездомних, вивчені їх особисті справи і документи, надані керівництвом закладу. В анкетному опитуванні брали участь 42 особи з тих, що мешкали на той час у соціальному закладі. Результати дослідження наступні. На питання «З якої причини Ви втратили житло?» переважна частина респондентів (44%) назвала сімейні конфлікти і розлучення. На довгострокове безробіття і продаж житла вказали 33%. Іншими варіантами відповідей причин бездомності були втрата житла в результаті позбавлення волі (14%), внаслідок пожежі (7%). Серед опитованих тільки одна людина (1,92%), яка свідомо вибрала такий спосіб життя, як бездомність, аргументуючи це тим, що його задовольняє займане ним соціальне становище. Практично всі бездомні, які брали участь в анкетуванні, не задоволені своїм соціальним становищем – 90%; 10% респондентів відповіли, що призвичаїлись до свого життя. На питання «Хотіли б Ви повернутися в суспільство?» – відповіді розподілилися так: Оскільки практично всі респонденти не задоволені своїм становищем у суспільстві, то відповідь на питання про бажання повернутися до нормального способу життя також був позитивним (90%), що свідчить про можливість позитивного результату соціальної роботи з ними. Решта 10% вказали на своє небажання повертатися в соціум. На питання «За яких умов Ви могли б повернутися до нормального способу життя в соціумі?» 38,9% вказали на отримання соціального житла, 27,7% хотіли б повернутися в сім'ю, 33,4% бездомних вважають необхідним постійну роботу (16,7%), поновлення втрачених документів (16,7%), що говорить про готовність деяких з них заново стати соціально активними громадянами. На питання «Яку з форм повернення до колишнього життя Ви б підтримали?» – відповіді були такими: 55% бездомних підтримали таку форму повернення в соціум, як

отримання будь-якого житла і навчання новому ремеслу. При чому, ідею проживання в поселеннях для безхатченків вважають прийнятним 20% осіб. (5%) відповіли, що ніяка форма не допоможе. На питання про основне джерело існування відповіді розподілилися таким чином: більшість бездомних займаються збором вторинної сировини (45%), нерегулярний випадковий заробіток (31%), жебракування (12%), пенсія (12%). Аналіз освітньо-професійних характеристик показав: більшість респондентів – особи із середньою (40%) і неповною середньою освітою (25%). Респондентів з неповною вищою та вищою освітою 10%. Основна вікова групи серед бездомних представлена особами від 36 до 55 років (47%); 18- 36 років – 27%, понад 60 років – 26%. Оскільки вибірка в дослідженні була стихійною, тому спостерігаються такі показники: жінок менше ніж чоловіків (24%). Необхідно звернути увагу на те, що кумулятивний відсоток вікової групи жінок від 18 до 45 років становить 66% – це жінки репродуктивного віку, яких втрачає суспільство [Овчарова, с.191-193]. Як свідчать результати опитування, бездомні громадяни, бодай теоретично, готові до змін у своєму стані, до повернення в суспільство за умов включення бездомних в трудову діяльність та отримання житла. Вирішити цю проблему не можливо без зміни ставлення суспільства до бездомних як до «соціального дна».

Українське суспільство не готове прийняти бездомних як рівних до трудових колективів, в якості сусідів, та й просто знайомих. Для сучасного українського суспільства застосування західного досвіду включення бездомних в систему суспільства через включення їх в соціально-трудова колективи, є малоефективним способом, оскільки соціум ще не готовий прийняти дану категорію населення. Це досить актуальна проблема і досить серйозна, оскільки українське суспільство інстинктивно відкидає бездомних і категорично не приймає їх [Бездомність – не ступінь морального падіння]. Суспільство хоче вирішити проблему, але більш легким способом, не беручи в цьому процесі особливої участі. Тому найбільш прийнятний на даний момент такий варіант вирішення проблеми, як організація та створення

поселень для бездомних осіб. Це дасть змогу істотно знизити кошти на утримання будинків нічного перебування, центрів з обслуговування громадян без певного місця проживання за рахунок зменшення кількості бездомних і самостійного забезпечення поселеннями необхідних засобів існування, а також дасть змогу людям, які розчарувалися в суспільстві, змінити власні погляди і доказати своїм досвідом суспільству, що повернення до життя згідно загальноприйнятих норм є можливим.

2.2. Бездомність в координатах культурної залежності та стигматизації

Роблячи соціоструктурний аналіз соціальної проблеми бездомності, нам необхідно розглянути стереотипи, які є у суспільстві стосовно бездомних.

Бездомні опинилися в таких умовах тому що захоплювалися алкоголем і вели розгульний спосіб життя? - Такий стереотип є найпопулярнішим в нашому суспільстві. Однак, подібна думка часто є хибною. Яскравий тому приклад – історія пенсіонера В'ячеслав Івановича. За плечима бездомного – Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. Кваліфікований біолог, він об'їздив у наукових експедиціях увесь Радянський Союз. Поїздки тривали іноді по року. Напевно, тому стосунки з дружиною, яка не розуміла чоловікової одержимості наукою, поступово охолоджувалися. Та ось прийшов час «виходу на заслужений відпочинок», час, коли тепло родинної оселі стає найважливішою цінністю і заслугою. Те, що сталося потім, було несподіванкою для чоловіка. Швидко розлучення і квартирна афера, як наслідок, заповзятій колишній дружині вдалося виписати чоловіка з квартири – і пан В'ячеслав опинився на вулиці.

Тож, це може статися з кожним. Бо ошукати можуть як рідні, так і професійні шахраї. У новинах часто згадують про таких. Вони ходять по квартирам пенсіонерів, доглядають, потім підсовують їм документи на

підпис і все: квартира – шахраю, пенсіонер – на вулиці [Бездомність в Україні: допомога, стереотипи та наукові дані].

Співчувати бездомним людям важко, адже люди без постійного місця проживання здебільшого справляють зовсім негативне враження. Давно немиті, з довгим нечісаним волоссям, у подертому брудному одязі, вони розповсюджують неприємний запах та викликають в інших лише відразу.

Бездомним, які лежать на вулиці і не ворухнуться, рідко викликають швидку: люди одразу ставлять ярлик «напідпитку» та поспішають пройти повз. Та й з викликом швидкої теж проблеми: скоріш за все, спочатку просять перевірити пульс, бо зайвий раз виїжджати до просто п'яної людини навряд чи будуть. А серед тих, хто все ж пошкодував тіло без ознак життя, не так багато охочих його торкатися. Через байдужість перехожих та ігнорування працівників швидкої допомоги на вулицях помирають сотні та навіть тисячі людей щорічно. Деякі з них навіть не бездомні: їм просто стало зле на вулиці. Але чисто одягненій людині допомагатимуть більш охоче, тож бездомних зазвичай у такій ситуації помирає більше.

Існує стереотип: «вони самі винуваті». У деяких випадках це правда: люди із залежністю втрачають роботу і постійний заробіток відповідно, продають усе аж до нерухомості, щоб знайти гроші на алкоголь чи наркотики.

На вулиці залишаються й доволі успішні в минулому люди, які потребують допомоги. На жаль, вони не завжди її отримують.

Соціальна відповідальність суспільства виступає невід'ємним елементом у макросистемі людина-держава-суспільство. З одного боку, люди за своєю суттю прагнуть до порядку, прагнуть допомогти, в тому числі і безхатченкам, але з іншого – своїми діями вони породжують безладдя та бездіяльність. Тут маємо справу зі своєрідним проявом закону єдності і боротьби суперечностей. Встановлення норм відносин вимагає соціального контролю за їх дотриманням. Відповідальність виступає інструментом у механізмі даного соціального контролю.

Під реальною відповідальністю слід розуміти відповідальність в особистісному плані – реальні вчинки людей, що узгоджені з вимогами соціальних норм, а в соціальному плані – негативні наслідки, що настають внаслідок неузгодженості її вчинків з вимогами соціальних норм.

Потенційна відповідальність у соціальному плані – це наявність дієвого механізму соціального контролю, здатного забезпечити притягнення кожного до відповідного виду соціальної відповідальності у випадках порушення ним приписів соціальних норм, а в особистісному – усвідомлення людиною можливості відповідальності за наслідки особистої діяльності.

Кожний, як і безхатченки так і соціальні організації, служби, добровольці, всі мають нести соціальну відповідальність допомагаючи у даній проблемі.

Соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами.

На нашу думку, запропонована стратегія має майже всі інституціональні можливості реалізуватися. Якщо притулку будуть створено то хоча б невелика кількість наслідки та ризики інституціонального характеру, якщо притулки будуть створені.

Теорії, що досліджують залежність атиюдів і поведінки індивідів не просто від властивостей об'єктивної макро- чи мікроситуації, але й від специфічних когнітивних процесів суб'єктивної оцінки цієї ситуації в її відношенні до життєвої практики індивіда, об'єднує орієнтація, яку можна назвати когнітивістською парадигмою людської поведінки. Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що масштаби, тенденції і особливості протікання структурних перетворень характеризуються комплексом напрямів (зокрема, соціокультурними, стратифікаційними та інституційними) трансформаційних процесів в українському суспільстві. Суспільна свідомість

відображує особливості соціального положення людей. У свідомості сучасних українців утвердилася така модель соціального устрою суспільства, де основна частина населення протистоїть елітним групам, існує сильна соціальна диференціація, а більшість населення зосереджена в бідних прошарках. Критеріями соціальної диференціації виступають майнове становище людей, рівень матеріального добробуту, розподіл бюрократичного капіталу, масовість і доступність освіти тощо.

Висновки до розділу 2.

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

Одними з основних причин бездомності - в'язниця, проблеми у сім'ї, втрата роботи, махінації з нерухомістю, алкогольна залежність, ошуканість шахраями.

За оцінками до третини українських бездомних втратили свої домівки через тюремне ув'язнення. Деякі бездомні продали житло чи його незаконно відібрали шахраї. Інші безхатьки потрапляють на вулицю через сімейні негаразди. Найбільше це стосується дітей. Також, бездомні опиняються на вулиці через втрату роботи. В основному, це люди з провінційної місцевості, які шукають кращої долі в місті.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

3.1. Правовий статус бездомних та система їх соціального захисту

Якщо в Україні йдеться про "соціальний захист бездомних", то в більшості західних держав основною метою політики щодо бездомності є скорочення кількості бездомних чи подолання бездомності. Відповідно наявність житла та можливість надати особі помешкання для проживання чи фінансову підтримку, яка дасть змогу людині наймати житло за ринковою ціною, є визначальними складовими політики щодо бездомності. Наприклад, заходи щодо профілактики бездомності сформульовані в "Плані дій щодо бездомності в Дубліні (Ірландія) в 2004-2006 роках" і включають скорочення:

- тимчасового та термінового проживання з метою розв'язання житлових проблем, особливо для молодих людей і сімей з дітьми та самотніх людей;
- рівня повторної бездомності;
- рівня бездомності серед специфічних груп ризику [Making it home: An Action Plan on Homelessness in Dublin 2004-2006. Dublin: Homeless Agency. - 2004].

Відповідно, провідними розробниками та виконавцями такої політики на національному рівні є міністерства чи інші організації, відповідальні за розвиток житлових програм, а також місцева влада, до компетенції якої належить фінансування будівництва житла чи розробка різноманітних програм його підтримки, включаючи соціальне житло. В Україні основна відповідальність за розробку та здійснення політики щодо бездомності покладається на Міністерство соціальної політики України. Згідно з відповідним Положенням Міністерство соціальної політики "організовує та координує роботу з питань соціального захисту бездомних громадян та осіб, звільнених з місць позбавлення волі", а також "сприяє розвитку системи реінтеграції бездомних громадян та соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, їх працевлаштуванню, створенню і розвитку центрів їх обліку, закладів соціального захисту для

бездомних громадян та установ для осіб, звільнених з місць позбавлення волі, забезпеченню належного рівня надання соціальних послуг у будинках нічного перебування, притулках, центрах реінтеграції, центрах соціальної адаптації, соціальних готелях тощо". Тобто ті напрями діяльності, які визначаються як основоположні та пріоритетні в політиці щодо бездомних у західних країнах, а саме профілактика та допомога в знаходженні підходящого житла чи помешкання для бездомної людини, функціями Міністерства не передбачені. Тому доцільно говорити про те, що Міністерство соціальної політики уповноважене працювати саме з безпритульними людьми, тобто йдеться про первинну форму бездомності, у той час як інші міністерства та місцева влада мають бути відповідальні за фінансування житлових програм та створення відповідного житлового фонду для колишніх безпритульних людей, які, незважаючи на те, що проживають у різного типу закладах Міністерство соціальної політики, як і раніше залишаються бездомними. Міністерство соціальної політики не в змозі забезпечити надання житла бездомним людям, тому до його компетенції слід віднести допомогу та підтримку лише тих груп людей, які не в змозі проживати самостійно. Також варто брати до уваги те, що, як свідчить досвід, навіть за умови, що особа успішно пройшла програму реінтеграції, влаштувалася на роботу (тобто отримала повний пакет послуг, передбачених у рамках соціального захисту) ризик того, що вона знову стане безпритульною, залишається. Цей ризик, насамперед, пов'язаний із тим, що рівень заробітної плати та ринкова ціна на житло є незіставними величинами: плата за житло, навіть найгіршої якості, в кілька разів перевищує ту суму, яку здатна платити особа, заробітна платня якої є мінімальною, чи трохи вищою за останню. При цьому будь-які програми, що мали б на меті надання бездомним доступного житла, а також житла чи проживання з підтримкою, відсутні. Також немає і програм, що передбачали б надання субсидій на оренду чи найм житла, що є досить поширеними видами підтримки в багатьох зарубіжних країнах.

Що стосується соціального житла, то воно, передусім, призначене людям, якімають пільги та тривалий час перебувають на черзі, а бездомні люди, як правило, до цих категорій не належать. Іншою особливістю підходів до формування системи управління в Україні є те, що питання організації та координації роботи щодо бездомних постійно пов'язуються з питаннями соціального захисту осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Очевидно, що багато колишніх ув'язнених мають проблеми із знаходженням житла, але це дві відмінні групи клієнтів, потреби яких дуже відрізняються, тому і послуги, які плануються для них, поєднувати недоцільно. Організація функціонування системи підтримки бездомних людей повинна орієнтуватися на різноманітні групи бездомних людей та їх специфічні потреби. Важливим чинником, який має бути одним з визначальних, є мотивація та здатність бездомної людини проживати самостійно. Тому пріоритетною серед концептуальних засад, які повинні братися до уваги при плануванні заходів з надання та підтримки бездомних, є орієнтація на розвиток багаторівневої системи організації послуг. Як приклад можна навести трирівневу систему організації послуг у Швеції [Кузнецов, с.158-160]. Перший рівень включає послуги, які надаються в притулках та денних центрах і доступні всім бездомним. Другий рівень передбачає надання послуг тим клієнтам, які змогли протягом певного часу дотримуватися відповідних вимог (не вживати алкоголь, наркотики, не здійснювати асоціальних вчинків тощо) та продемонстрували бажання повернутися до нормального життя. Як правило, такі послуги надаються в інших місцях, тобто заклади другого рівня територіально розташовані не поряд із притулком чи в тому ж самому приміщенні, а в іншому місці. Це принципово важливо, оскільки мотивує людину до змін, нового статусу, допомагає змінити ідентичність "бездомного". Приміщення в закладах такого типу набагато краще облаштовані, більш комфортні, кількість людей, які там проживають, значно менша, ніж у притулках, кожен має окрему кімнату чи квартиру в спільному будинку. Мешканці також зобов'язані дотримуватися правил, які передбачають постійне проживання в закладі, дотримання

певного режиму тощо. Власне тут діє програма, спрямована на реінтеграцію особи, відновлення втрачених та налагодження нових соціальних зв'язків, у тому числі і між самими мешканцями закладу. Її складовою є заохочення клієнта до роботи: це може бути робота як у самому закладі, так і на робочих місцях на підприємствах, в офісах тощо. Деякі з таких закладів мають свої власні майстерні, де можна працювати, виготовляючи товари на замовлення.

Програма третього рівня передбачає допомогу клієнту в знаходженні помешкання для самостійного проживання, допомогу в організації самостійного проживання, а також підтримку та нагляд соціальної служби в особі соціального працівника протягом першого періоду самостійного життя (залежно від потреб клієнта вони можуть тривати від одного до двох років). Ця система є досить ефективною, насамперед тому, що враховує конкретні потреби, мотивацію бездомної особи до зміни свого статусу та становища, а також пропонує підтримку та нагляд з боку відповідних соціальних служб, що мають фахівців та необхідні ресурси для забезпечення самостійного проживання клієнта. Очевидно, що її вивчення та застосування в Україні могло б стати суттєвим внеском у розвиток сучасної результативної політики щодо бездомних і визначення відповідної структури та методів управління.

З метою поліпшення соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей був прийнятий Закон України „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”. Зазначений Закон визначає загальні засади соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей, забезпечує правового регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними громадянами і безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією України та чинним законодавством, створює умови для діяльності громадських та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення.

Норми міжнародного права та правила, встановлені міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

України застосовуються при вирішенні питань щодо соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей.

Основними принципами на яких ґрунтується соціальний захист бездомних громадян і безпритульних дітей є принципи: законності; демократизму; рівності громадян; поваги до особистості; визнання честі та гідності; забезпечення основних прав і свобод людини.

Прийнятий Закон поширюється на громадян України та осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживали і після втрати прав на жилі приміщення проживають на території України.

Бездомні громадяни і безпритульні діти мають право на: повагу до їх гідності; охорону здоров'я; соціальний захист; правову допомогу; звернення відповідно до законодавства із заявами та скаргами до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; отримання інформації про свої права та обов'язки. Крім цього, ці громадяни мають право користуватися іншими правами та свободами, що закріплені Конституцією і законами України.

Облік бездомних громадян здійснюється за їх переважним місцезнаходженням на підставі особистого звернення або їх виявлення відповідними спеціалізованими закладами, що створюються органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Структура і режим роботи закладів обліку бездомних громадян повинні забезпечувати доступність обліку для бездомних громадян. Діяльність таких закладів регулюється положенням, затвердженим Кабінетом Міністрів України. При постановці на облік бездомні громадяни отримують посвідчення встановленого зразка.

Що стосується обліку безпритульних дітей, зазначаємо, що він здійснюється службами у справах неповнолітніх місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Реєстрація переважного місцезнаходження бездомних громадян здійснюється за юридичною адресою спеціалізованого закладу, який

здійснює облік бездомних громадян, або інших закладів для цієї категорії осіб.

Бездомні громадяни, які не мають паспортного документа, повинні разом із заявою про реєстрацію їх переважного місцезнаходження та посвідченням про постановку на облік звернутися до органів реєстрації для поновлення документів, що посвідчують особу.

Органи реєстрації в терміни, встановлені законодавством, повинні видати бездомному, який є громадянином України, паспорт громадянина України, а бездомному, який є особою без громадянства, - довідку, що підтверджує його статус.

Видача та поновлення документів безпритульних дітей здійснюються відповідно до законодавства.

Разом з цим, з метою попередження бездомності і безпритульності в Україні у рамках відповідних програм проводяться освітні та просвітницькі заходи з інформуванням населення щодо норм законодавства з питань придбання, відчуження, оформлення і державної реєстрації прав на жилі приміщення та земельні ділянки, щодо інших правочинів, предметом яких є житло, стосовно обов'язків і відповідальності учасників житлових та суспільних правовідносин.

Зазначені освітні та просвітницькі заходи повинні формувати здатність громадян застосовувати норми законодавства для реалізації та захисту своїх прав на житло.

Законом України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" визначено коло громадян, яким надаються жилі приміщення позачергово. А саме, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також повнолітнім особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які не мали жилих приміщень або втратили житло до свого влаштування в заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки

сімейного типу, передачі під опіку, піклування, після закінчення їх перебування в зазначених закладах, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, під опікою, піклуванням, а також після строкової служби в Збройних Силах України або після відбування покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі або арешту, жилі приміщення надаються позачергово.

Держава охороняє і захищає права та інтереси дітей при вчиненні правочинів щодо нерухомого майна. Згідно із чинним законодавством, неприпустимо зменшення або обмеження прав і охоронюваних законом інтересів дітей при вчиненні будь-яких правочинів стосовно жилих приміщень. Слід зазначити, що здійснення контролю за дотриманням батьками та особами, які їх замінюють, житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей покладено на органи опіки та піклування.

Для здійснення будь-яких правочинів стосовно нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають діти, потрібна попередня згода органів опіки та піклування. Посадові особи органів опіки та піклування несуть персональну відповідальність за захист прав і охоронюваних законом інтересів дітей при наданні згоди на вчинення правочинів щодо належного дітям нерухомого майна.

Слід акцентувати увагу на творах одного з піонерів перевиховання безпритульних А. С. Макаренка, який розробив систему виховання дітей цієї категорії [184; 185]. Найважливіші засоби впливу актуальні й донині, їх активно використовують у практиці. Насамперед це дисципліна й режим, праця, слово вихователя, однолітка, вплив колективу, продумана система заохочень і покарань. Педагог сформулював теорію виховання безпритульних у колективі, розробив засади нових форм організації дитячого колективу. Особистий досвід утілення цих ідей у життя відображено в його художніх творах. Основним способом впливу на неповнолітніх правопорушників А. С. Макаренко вважав залучення до праці. Господарську діяльність він розглядав як виховний чинник, ефективний не лише в умовах спеціальних колоній, а й у школі. Так звана навчальна праця не може бути

позитивним елементом виховання, якщо вона не пов'язана з господарюванням. Господарська діяльність є виховним чинником і в умовах сім'ї. Водночас сама собою праця не є виховним засобом. Тільки праця, пов'язана з господарюванням, може мати виховний ефект. Працею, пов'язаною з господарюванням, А. С. Макаренко вважав саме діяльність людини, яка бере участь в економічному процесі, відмежовуючи її від діяльності людини, що не долучена до нього. Педагог встановив, що безпритульним неповнолітнім, які не відчують позитивного впливу праці, пов'язаної з господарюванням, властивий комплекс свавілля, що під впливом такої праці замінюється комплексом несвавілля. Проте А. С. Макаренко працював у дитячих виправних колоніях, де діти перебували протягом тривалого часу, в умовах стабільного колективу. У притулку діти живуть упродовж нетривалого періоду в умовах нестійкої, тимчасової групи підлітків, яких після надання 32 соціально-педагогічної допомоги направляють у сім'ю, інтернати чи до опікунів [Макаренко А.С., с.122]. Середовищем для виховання важливих особливостей характеру майбутнього громадянина є також сімейне господарство [Макаренко А.С., с. 122, 125–127]. Практичним шляхом А. С. Макаренко дійшов висновку, що не власне праця, а праця, поєднана з господарюванням, ґрунтується на «госпрозрахунку», є засобом подолання тих «правових переживань» у бездоглядних неповнолітніх. Така праця має всі ознаки того, що називають підприємництвом. В умовах сьогодення відкриття А. С. Макаренка активно використовують у Японії, Німеччині, інших країнах. Висновок про те, що «спільна справа» формує імунітет проти сваволі, зокрема й кримінальної, зумовлений дослідженням педагогічного досвіду А. С. Макаренка. Визначальним у його методиці було залучення вихованців-безпритульників до «спільної справи», тобто до діяльності, що є участю в «соціальному обміні», зокрема через канал підприємництва. Зазначене стало тим «ґрунтом», що забезпечив надзвичайні результати [Овчарова Л.М., с. 106, 349–350]. Зрештою А. С. Макаренко дійшов висновку, що немає

неповнолітніх правопорушників, важковиховуваних неповнолітніх, а є ті, які здатні бути творцями. Перед ним постало звичайне, на його погляд, завдання – виховати людину так, щоб вона була справжньою особистістю, взірцем поведінки. І господарська (економічна) турбота є елементарним об'єктом виховання; тільки вирішування господарських клопотів можуть створити відчутний поштовх. Основна формула передбачала якнайбільше вимог до вихованця та якнайбільше поваги до нього [Овчарова Л.М., с. 49].

Питання щодо попередження бездомності серед осіб, які звільняються з установ виконання покарань регулюється Законом України "Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк".

Цим Законом визначено умови і порядок надання соціальної допомоги особам, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також засади участі у їх соціальній адаптації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і об'єднань громадян.

Одночасно слід повідомити про надання соціальних послуг бездомним та безпритульним громадянам.

Так, відповідними закладами та за їх переважним місцезнаходженням шляхом здійснення соціального патрулювання зазначеним громадянам надаються соціальні послуги, передбачені Законом України "Про соціальні послуги". Соціальні послуги - це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. Такі послуги можуть надаватись як на платній, так і на безоплатній основі.

Поряд з цим, на допомогу бездомним громадянам і безпритульним дітям, на їх підтримку та реінтеграцію створюються соціальні заклади.

Такими закладами соціального захисту для бездомних громадян є:

- будинок нічного перебування - заклад соціального захисту для бездомних громадян, діяльність якого спрямована на поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу послуг (соціальних, психологічних, юридичних, медичних тощо) з урахуванням індивідуальних потреб;

- центр реінтеграції - заклад соціального захисту для бездомних громадян, діяльність якого спрямована на поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу послуг (соціальних, психологічних, юридичних, медичних тощо) з урахуванням індивідуальних потреб;

- соціальний готель - заклад соціального захисту для перебування бездомних громадян, який має у своєму складі окремі номери (кімнати). Розміщення та проживання бездомних громадян у соціальному готелі є платними. Оплата за проживання в соціальному готелі може здійснюватися безпосередньо бездомним громадянином або іншою фізичною чи юридичною особою.

Заклади соціального захисту для бездомних громадян створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності відповідно до потреб регіону.

Закладами соціального захисту для безпритульних дітей є:

- притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років;

- центр соціально-психологічної реабілітації дітей служби у справах неповнолітніх заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної

соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Також, необхідно відмітити, що фінансування заходів, спрямованих на соціальний захист бездомних громадян і безпритульних дітей здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Додаткове фінансування - за рахунок залучення коштів об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, благодійних організацій та фізичних осіб. Таким чином, соціальний захист бездомних громадян і безпритульних дітей - це обов'язок держави гарантований Конституцією України.

3.2. Регіональний досвід застосування технологій регулювання соціальної проблеми бездомності

Для удосконалення стратегії вирішення проблеми бездомності нам необхідно ознайомитись із діючими технологіями які застосовуються в різних областях України.

У 2016 році безпритульні в м.Києві зверталися за допомогою до Будинку соціального піклування, що вулиці Суздальській, 36 тисяч разів, а у перші дев'ять місяців 2017 року – понад 27 тисяч. Такі дані навела директорка установи Ірина Копотун. Ініціатива «Помоги бездомному» нагадує, що в єдиному в Києві муніципальному притулку на Суздальській є лише 150 місць, до того ж за ночівлю потрібно платити. Інший комунальний центр, де можна переночувати, розташовано в селі Ясногородка, що в 30 кілометрах від Києва <https://hmarochos.kiev.ua/2020/02/26/u-kyyevi-narahovuyut-bilsh-yak-20-tysyach-bezdomnyh-lyudej/>. В КМДА неодноразово стверджували, що бездомні не дуже воліють користуватися послугами притулку, він заповнений наполовину. Натомість волонтери запевняють, що для багатьох бездомних дістатися на Суздальську – це проблема. Це і далеко (поблизу станції Київ-Волинський), і не завжди бездомного пускають у громадський транспорт. Також багатьом бракує навіть 20 гривень за ніч, не рахуючи оплати проїзду.

Розглядаючи ситуацію у Житомирі то грудня 2016 року між виконавчим комітетом Житомирської міської ради та Житомирською обласною громадською організацією «Милосердя» укладений договір «Про здійснення заходів, спрямованих на соціальний захист бездомних осіб у місті Житомирі», відповідно до якого БО «Комплексний заклад соціального захисту для осіб, що потрапили в складні життєві обставини» здійснюється надання соціальних послуг людям, які перебувають у таких життєвих обставинах. Комплексною програмою соціального захисту населення Житомирської ОТГ на 2016–2020 роки передбачено розділ «Забезпечення

фінансування для здійснення заходів, спрямованих на соціальних захист бездомних осіб». Впродовж 2018 року на виконання вищезазначеного заходу здійснено фінансування у розмірі 635 600 гривень. Фінансування на 2019 рік заплановано на рівні минулого року [Як дотримують прав бездомних в обласних центрах України].

У Вінниця протягом останніх двох років соціальними послугами Вінницького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці із партнерськими організаціями охоплено 174 особи з числа безхатків (2018 рік – 120 осіб, 2019 рік – 54 особи). Для реалізації проекту «Соціальне патрулювання» у 2018 році з місцевого бюджету виділено 45 365 гривень. Суть проекту полягає у вишукуванні безхатченків через соціальне патрулювання, надання їм соціальних послуг та первинної допомоги: перевдягання та гігієнічні послуги, стрижка, одноразове харчування, з'ясування життєвої ситуації, супровід їх до лікарень тощо. Згідно з підсумковим звітом про реалізацію проекту «Соціальне патрулювання», наданого ГО «Полум'я надії», протягом 2018 року для 898 осіб з числа безхатченків проведено 692 тематичні заходи та роздано 900 порцій їжі в рамках проведення акції з годування зазначеної категорії осіб.

У структурі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування діє Центр обліку бездомних осіб, до функцій якого входить ведення обліку бездомних осіб. Станом на 1 червня 2019 року в Центрі перебуває на обліку 642 бездомні особи. У рамках міської комплексної програми соціального захисту населення міста Запоріжжя, яка фінансується коштом бюджету міста, передбачені заходи, направлені на надання соціальної підтримки бездомним особам, зокрема: надання послуг санітарної обробки, організація гарячого харчування в осінньо-зимовий період. Так, у 2018 році на вказані заходи витрачено з бюджету міста 116 368 гривень, у 2019 році заплановано 111 564 гривень. Також програмою передбачено надання екстреної матеріальної допомоги на прожиття або поновлення документів за особистими зверненнями громадян до управління соціального

захисту населення Запорізької міської ради. У 2018 році екстрену допомогу надано бездомним особам на загальну суму 9 030 гривень, з початку 2019 року – 6 600 гривень. У Запоріжжі значну підтримку бездомним особам надають громадські та релігійні організації.

У Івано-Франківську у 2018 році до будинку нічного перебування звернулося 346 осіб.

Для забезпечення діяльності будинку нічного перебування у 2018 році було виділено з міського бюджету коштів у сумі 1 304 037,87 гривень, а у 2019 році – 1 354 300 гривень.

Будинок нічного перебування у Івано-Франківську функціонує з 16 лютого 2007 року. Закладом постійно надаються наступні соціальні послуги:

Будинок нічного перебування постійно налагоджує співпрацю з громадськими, благодійними, релігійними організаціями, приватними підприємцями. Клієнти отримують довідки на безоплатне харчування в «БФ Карітас». Щомісяця Івано-Франківським міським центром зайнятості надається перелік актуальних вакансій для працевлаштування бездомних осіб та налагоджується співпраця з приватними підприємцями, що дає змогу забезпечити роботою осіб, що опинилися в становищі бездомності. Завдяки налагодженій співпраці з поліклінікою № 2 всі бездомні Івано-Франківська, які перебувають на обліку в центрі обліку і користуються послугами будинку нічного перебування, мають змогу проходити медичне обстеження в поліклініці. На базі будинку нічного перебування створено банк одягу та взуття, який постійно оновлюється відповідно до сезону. Клієнти забезпечуються одягом та взуттям, продуктами харчування, хлібом та засобами гігієни. Також отримують безоплатно правову допомогу в місцевому центрі БПД. Представниками релігійних організацій проводяться благодійні обіди на постійній основі та інформаційно-просвітницькі заходи на релігійну тематику. Така співпраця надає можливість клієнтам закладу отримати більш якісні соціальні послуги, що сприяє процесу реінтеграції

осіб, які опинилися в становищі бездомності [Як дотримують прав бездомних в обласних центрах України].

Подібні програми працюють у кожній області України.

Створенню нашої моделі передуює кропітка робота з визначення потреб київських безхатченків, особливо жінок, вивчення світового та українського досвіду щодо функціонування притулків, найбільш успішних акцій з допомоги бездомним особам у світі й Україні, потужна інформаційна кампанія та ще багато чого.

Запропонована модель передбачає спільну діяльність громадських організацій державних установ, робочої групи проекту, волонтерською спільнотою та всіма небайдужими.

Наша діяльність в перш за все була б спрямована на створення комунального закладу для безхатченків, котрий працюватиме 24/7, поважатиме людську гідність і матиме трирівневу систему надання послуг, де перший рівень – це «облік, відновлення документів, ранкова інфокава, консультації, перукарня, аптечний пункт, речі на зберігання, пункт обігріву, послуги соціальних працівників тощо». Другий рівень містить «тимчасове проживання, сніданок, послуги психолога та соціальних працівників, санітарно-гігієнічні послуги, роботу над подоланням залежностей». А третій рівень – це «майстерня соціальне підприємство де безхатченки зможуть працювати та заробляти певні кошти, покращені умови для нічного перебування, навчання, якісне дозвілля, супровід, волонтерська діяльність».

Також працівники даної установи зможуть надати першу медичну допомогу, або направити, в разі необхідності, до лікувального закладу.

В зимовий період залучення безхатченків до роботи у функціонуючих пунктах обігріву для тих же самих безхатченків. В пунктах обігріву вони зможуть допомагати у видачі харчів, теплого одягу, надавати першу елементарну медичну допомогу, спілкуватись та психологічно підтримувати інших людей, що опинились в скрутному становищі.

У рамках нашої програми також необхідно створити районні оперативні штаби допомоги бездомним особам та організувати групи соціального патрулювання, особливо в зимовий період.

До складу бригад соціального патрулювання могли б входити працівники соціальних служб та поліції, а також добровольців, які патрулювали у місцях громадського відпочинку, територіях прилеглих до торговельних центрів, ринків та лісопаркових зон.

Необхідно забезпечити розміщення та постійного оновлення не тільки на офіційній веб-сторінці певного району в місті Києві державної адміністрації інформації щодо розташування пунктів обігріву, «банків теплого одягу», та інших послуг які можуть отримати безхатченки, а й розміщення її у вільному доступі на біг-бордах та брошурах.

Приблизна кількість коштів яка буде необхідна задля функціонування даної програми близько 2 мільйонів гривень щороку. У цю суму входить утримання штатних одиниць, забезпечення проживанням та харчуванням не тільки безхатченків, а й працівників організації, оплата комунальних послуг, придбання медикаментів, необхідних господарських матеріалів, одягу тощо.

Ця сума буде посильна для міського бюджету Києва. Та й, напевно, немає суми, що була б непосильною для держави, коли йдеться про порятунок тисяч людських життів. Взагалі міська влада має бути зацікавлена у вирішенні питань безхатченків, але все залежить від того, чи буде прийнята та затверджена дана стратегія (програма) на державному рівні чи ні. Та чи будуть виділятися кошти з держбюджету на допомогу безхатченкам, і яка це буде сума.

Отже, питання коли саме це відбудеться, коли саме в одному з районів столиці зафункціонує дана програма для безхатченків, що врятує їх від голодно-холодних смертей не відома.

А ще ми знаємо, що почати функціонувати він має якнайшвидше, адже саме від його наявності залежить системне забезпечення базових потреб безхатченків, забезпечення прав людей, права на життя щонайменше.

Навіть не зважаючи на те, що не всі, будуть користуватися запропонованими послугами, адже не всі бажають приймати допомогу, але вони мають мати таку можливість щонайменше.

Висновки до розділу 3

Таким чином, можна стверджувати, що система державного управління у сфері соціального захисту бездомних лише починає формуватися і перебуває на початковому етапі. Аналіз документів, які покликані регулювати цю діяльність, свідчить про те, що вони потребують подальшого вдосконалення. Це, по-перше, пов'язано з необхідністю їх узгодженості між собою та приведення у відповідність із тими функціями, які покладаються на відповідні органи, для регулювання діяльності яких ці нормативні документи призначені. По-друге, концептуальні засади, на основі яких розроблялися регулюючі документи, не ґрунтуються на детальному вивченні досвіду інших країн. Концепція реінтеграції бездомних людей, яка займає чільне місце в системі соціального захисту в Україні, у світі є лише одним із багатьох можливих напрямів роботи з бездомними. Крім того, управління у сфері соціального захисту бездомних в Україні не включає необхідних ресурсів для вирішення проблеми бездомності, оскільки остання пов'язана з браком житла, у той час як Міністерство праці та соціальної політики та його регіональні структури не уповноважені вирішувати питання надання житла. В їх компетенції лише надання тимчасового притулку. Таким чином, структура управління соціальним захистом бездомних є на сьогодні недосконалою, оскільки поза її межами залишаються принципово важливі для досягнення цілей ресурси та методи діяльності.

Проаналізувавши вище представлену інформацію, ми можемо зробити висновок, що

Для аналізу соціальної ситуації ми обрали петицію від 06.02.2016 року на сайті Київської міської ради №2312 «Створити в кожному районі Києва притулки для безхатченків. Утримувати такі притулки за кошти держави або

мерії». Її проблема полягала в тому, що для столиці України з 4000000 мешканців існувала одна єдина така установа для безхатченків в Солом'янському районі на 140 мешканців. «Це ганебна статистика» вважають люди, адже людей, які потребували такої допомоги в Києві близько кількох тисяч, а на даний момент ще більше.

Бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування і в якому могла бути зареєстрованою.

Тривожною тенденцією в даний час є активне зростання чисельності бездомних громадян, які займаються бродяжництвом.

Проблема бездомних громадян в Україні деформує соціальне середовище, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, знижує їх життєву, громадську та творчу активність, погіршує моральний стан, створює соціальну напругу в суспільстві.

Наразі з ситуацією в Україні та світі, кількість безхатченків невблаганно збільшується, тому нам необхідно звернути увагу на гостроту даної проблеми, а також запропонувати стратегію її вирішення.

Задля створення власної стратегії вирішення проблеми безхатченків, нам необхідно ознайомитись із діючими способами які застосовуються в усіх областях України.

Створенню нашої моделі передуює кропітка робота з визначення потреб київських безхатченків, особливо жінок, вивчення світового та українського досвіду щодо функціонування притулків, найбільш успішних акцій з допомоги бездомним особам у світі й Україні, потужна інформаційна кампанія та ще багато чого.

Запропонована модель передбачає спільну діяльність громадських організацій державних установ, робочої групи проекту, волонтерською спільнотою та всіма небайдужими.

Наша діяльність в перш за все була б спрямована на створення комунального закладу для безхатченків, котрий працюватиме 24/7, поважатиме людську гідність і матиме трирівневу систему надання послуг, де перший рівень – це «облік, відновлення документів, ранкова інфокава, консультації, перукарня, аптечний пункт, речі на зберігання, пункт обігріву, послуги соціальних працівників тощо». Другий рівень містить «тимчасове проживання, сніданок, послуги психолога та соціальних працівників, санітарно-гігієнічні послуги, роботу над подоланням залежностей». А третій рівень – це «майстерня соціальне підприємство де безхатченки зможуть працювати та заробляти певні кошти, покращені умови для нічного перебування, навчання, якісне дозвілля, супровід, волонтерська діяльність».

Також працівники даної установи зможуть надати першу медичну допомогу, або направити, в разі необхідності, до лікувального закладу.

В зимовий період залучення безхатченків до роботи у функціонуючих пунктах обігріву для тих же самих безхатченків. В пунктах обігріву вони зможуть допомагати у видачі харчів, теплового одягу, надавати першу елементарну медичну допомогу, спілкуватись та психологічно підтримувати інших людей, що опинились в скрутному становищі.

У рамках нашої програми також необхідно створити районні оперативні штаби допомоги бездомним особам та організувати групи соціального патрулювання, особливо в зимовий період.

До складу бригад соціального патрулювання могли б входити працівники соціальних служб та поліції, а також добровольців, які патрулювали у місцях громадського відпочинку, територіях прилеглих до торговельних центрів, ринків та лісопаркових зон.

Необхідно забезпечити розміщення та постійного оновлення не тільки на офіційній веб-сторінці певного району в місті Києві державної адміністрації інформації щодо розташування пунктів обігріву, «банків теплового одягу», та інших послуг які можуть отримати безхатченки, а й розміщення її у вільному доступі на біг-бордах та брошурах.

Але питання коли саме це відбудеться, коли саме в одному з районів столиці зафункціонує дана програма для безхатченків, що врятує їх від голодно-холодних смертей не відома.

А ще ми знаємо, що почати функціонувати він має якнайшвидше, адже саме від його наявності залежить системне забезпечення базових потреб безхатченків, забезпечення прав людей, права на життя щонайменше. Навіть не зважаючи на те, що не всі, будуть користуватися запропонованими послугами, адже не всі бажають приймати допомогу, але вони мають мати таку можливість щонайменше.

На нашу думку, запропонована стратегія має майже всі інституціональні можливості реалізуватися. Якщо притулку будуть створено то хоча б невелика кількість наслідки та ризики інституціонального характеру, якщо притулки будуть створені.

ВИСНОВКИ

Сучасні трансформаційні процеси в суспільстві супроводжуються соціально-структурними перетвореннями, формуванням нових верств, груп, зміною місця в стратифікаційній системі вже існуючих та зміну соціальної ідентифікації. У західних суспільствах чітко проявляється пряма залежність матеріального достатку і соціального статусу від рівня і якості отриманої освіти, тобто консистентність винагород (дохід, влада, повага) і інвестицій (освіта, професійна майстерність тощо). Винагорода за працю дозволяє певній соціальній страті підтримувати відповідний рівень, спосіб і якість життя. Оскільки у трансформаційному суспільстві економічні і соціальні умови характеризується нестабільністю, невизначеністю, то для того щоб зайняти свою позицію в соціальній структурі і на ринку праці, необхідно постійно підтверджувати свій професіоналізм, компетентність, конкурентоздатність тощо. В нашій роботі представлено результати вивчення соціальних характеристик явища бездомності і технологій його регулювання в сучасному українському суспільстві.

В досягненні мети роботи отримані наступні висновки:

1) на підставі вивчення соціологічної і спеціальної правничої літератури визначено ключові поняття дослідження (бездомність та соціальна категорія бездомних або безхатченків).

Юридичне визначення є достатньо чітким, а саме Бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування і в якому могла бути зареєстрованою. Між тим в соціологічному визначенні виникають проблеми, пов'язані з емоційним забарвленням проблеми. Ті, хто намагається звинуватити суспільство або владу, схиляється до «всеохопних» визначень, аби проблема виглядала ширшою, долучаючи і сім'ї, які змушені жити з далекими родичами, бо не мають власного помешкання, й осіб у в'язницях, інтернатах чи лікарнях, і

тих, хто витрачає понад половину доходу на оренду житла. Уряди (щоб зменшити бюджетні витрати на бездомних), навпаки, зазвичай намагаються зробити проблему або «мінімальною», вважаючи бездомними лише тих, хто мусить ночувати на вулиці, або «їхньою» (те, що не мають помешкання,- їхня власна вина, ми нічого не можемо вдіяти). Тривожною тенденцією в даний час є активне зростання чисельності бездомних громадян, які займаються бродяжництвом. Адже проблема бездомних громадян в Україні деформує соціальне середовище, руйнує фізичне, психічне та духовне здоров'я людей, знижує їх життєву, громадську та творчу активність, погіршує моральний стан, створює соціальну напругу в суспільстві.

2) На підставі аналізу спеціальної наукової літератури виділено ключові характеристики соціальної категорії бездомних та їх соціального статусу, до яких віднесено: абсолютну чи відносну бездомність:

1. абсолютними бездомними в будь-якому суспільстві є особи, які ночують «на вулиці» і не мають іншого місця проживання; натомість «відносна бездомність» залежить від загальноприйнятих норм життя в даному суспільстві й може включати осіб, які мають де жити, але не мають особистого контролю над цим житлом, осіб, які мають тимчасове місце проживання, які живуть в умовах перенаселення чи невідповідного житла, які перебувають на межі чи в ризику бездомності;
2. за періодом перебування без дому - сезонні, епізодичні, періодичні, хронічні, тимчасові бездомні;
3. за історичною перспективою — «старі» — категорії бездомних, які переважали раніше в даному суспільстві, й «нові» - які переважають зараз або з'явилися нещодавно внаслідок змін у суспільстві;
4. за станом здоров'я - фізично, психічно чи розумове неповноцінні, хворі на ВІЛ/СНІД, туберкульоз чи інші хвороби, алко- й наркозалежні;
5. за способом життя - «вуличні» (бомжі), «транзитні» (волоцюги), безробітні/працюючі, жебраки тощо;

6. за місцем проживання - без даху (на вулиці та в непристосованих до постійного проживання місцях), без дому (у нічліжках для бездомних, інституціях і короткострокових варіантах житла), у нестабільному житлі - «протобездомні» (трущоби, табори для біженців тощо), в неадекватному чи невідповідному до стандартів житлі (відсутність приватності й/або основних вигод) [Estimating Homelessness, 1966];

7. за послугами, які вони потребують: (а) які потребують лише короткострокової допомоги, щоб уникнути абсолютної бездомності; (б) які можуть бути незалежними з наданням житла й курсів кваліфікації; (в) які мають комплекс проблем, але можуть бути напівнезалежними, живучи в групових домах і отримуючи додаткові послуги; (г) яким необхідний постійний догляд в інституціях.

Застосовуючи соціоструктурний, класовий аналіз, соціальну категорію бездомних можна віднести до категорії андеркласу, яка розташована поза межами класової структури суспільства. Об'єднує цю соціальну категорію стан незадоволення базових потреб, вкрай низький рівень життя, що посилюється станом соціального виключення та відчуження. Категорія є фрагментованою – перш за все за освітою, зайнятістю та ресурсами соціального включення. Саме останнє обумовлює необхідність адресного підходу в державному регулюванні проблеми бездомності.

3) На підставі аналізу доступних дослідницьких результатів (зокрема, роботи Рябчук А.) виділено основні причини бездомності, а саме: 1) перебуває в інституціях (в'язниця, інтернат, лікарня, центр реабілітації, армія тощо), не маючи де жити після закінчення терміну перебування там;

2) не має документів; безробітні й ті, які не мають постійної роботи і/або витрачають понад половину доходу на оренду житла; а також ті, які зазнають насилля в сім'ї (оскільки вони не мають стабільного й певного контролю над житлом і можуть його втратити);

3) проживає в зоні частих стихійних лих (повеней, ураганів, землетрусів тощо) чи воєнних конфліктів;

4) має фізичні чи психічні вади (зокрема алкоголізм, наркотичну залежність і фізичну та розумову неповноцінність), а також діти й особи похилого віку, які не мають постійних опікунів (оскільки вони самі можуть бути не в змозі утримувати житло). Бездомною може бути як окрема особа, так і родина. Якщо один із членів сім'ї має власне житло, а інші члени живуть з ним, і обидві сторони задоволені такими умовами життя, то жоден із членів сім'ї не є бездомним. Те ж саме стосується й кількох друзів чи знайомих, або кількох родин, які живуть разом.

Слід також зазначити, що наявність житла пов'язана з доступом до соціальних послуг: особи, які проживають в ізольованій місцевості, повинні мати доступ принаймні до продуктового магазину, лікарні та школи.

4) Наразі з ситуацією в Україні та світі, кількість безхатченків невблаганно збільшується, тому нам необхідно звернути увагу на гостроту даної проблеми, а також запропонувати стратегію її вирішення.

Задля удосконалення стратегії вирішення проблеми безхатченків, ми ознайомились із діючими способами які застосовуються в усіх областях України.

Створенню моделі передуює кропітка робота з визначення потреб київських безхатченків, особливо жінок, вивчення світового та українського досвіду щодо функціонування притулків, найбільш успішних акцій з допомоги бездомним особам у світі й Україні, потужна інформаційна кампанія та ще багато чого. Запропонована модель передбачає спільну діяльність громадських організацій державних установ, робочої групи проекту, волонтерською спільнотою та всіма небайдужими.

Наша діяльність в перш за все була б спрямована на створення комунального закладу для безхатченків, котрий працюватиме 24/7, поважатиме людську гідність і матиме трирівневу систему надання послуг, де перший рівень – це «облік, відновлення документів, ранкова інфокава, консультації, перукарня, аптечний пункт, речі на зберігання, пункт обігріву, послуги соціальних працівників тощо». Другий рівень містить «тимчасове

проживання, сніданок, послуги психолога та соціальних працівників, санітарно-гігієнічні послуги, роботу над подоланням залежностей». А третій рівень – це «майстерня соціальне підприємство де безхатченки зможуть працювати та заробляти певні кошти, покращені умови для нічного перебування, навчання, якісне дозвілля, супровід, волонтерська діяльність».

Також працівники даної установи зможуть надати першу медичну допомогу, або направити, в разі необхідності, до лікувального закладу. В зимовий період залучення безхатченків до роботи у функціонуючих пунктах обігріву для тих же самих безхатченків. В пунктах обігріву вони зможуть допомагати у видачі харчів, теплого одягу, надавати першу елементарну медичну допомогу, спілкуватись та психологічно підтримувати інших людей, що опинились в скрутному становищі.

У рамках нашої програми також необхідно створити районні оперативні штаби допомоги бездомним особам та організувати групи соціального патрулювання, особливо в зимовий період. До складу бригад соціального патрулювання могли б входити працівники соціальних служб та поліції, а також добровольців, які патрулювали у місцях громадського відпочинку, територіях прилеглих до торгівельних центрів, ринків та лісопаркових зон.

Але питання коли саме це відбудеться, коли саме в одному з районів столиці зафункціонує дана програма для безхатченків, що врятує їх від голодно-холодних смертей не відома.

А ще ми знаємо, що почати функціонувати він має якнайшвидше, адже саме від його наявності залежить системне забезпечення базових потреб безхатченків, забезпечення прав людей, права на життя щонайменше. Навіть не зважаючи на те, що не всі, будуть користуватися запропонованими послугами, адже не всі бажають приймати допомогу, але вони мають мати таку можливість щонайменше.

На нашу думку, запропонована стратегія має майже всі інституціональні можливості реалізуватися. Якщо притулку будуть створено

то хоча б невелика кількість наслідки та ризики інституціонального характеру, якщо притулки будуть створені. В підсумок роботи, ми можемо сказати, що наше дослідження не вичерпує глибини вивчення даного питання й передбачає подальший пошук у напрямі його більш докладного та поглибленого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бездомність в Україні: допомога, стереотипи та наукові дані. 05.12.2015р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://poltava.to/project/1260/>.
2. Безхатченки: загрози і вирішення \ Свобода в деталях \ \ Радіо свобода. – 20.02.2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah-bezkhatchenky-zahrozy-i-vyrishennya/29781323.html>.
3. Бурдые П. Начала // Пер. с франц. / П. Бурдые. – М.: – 1994. – 194 с.
4. Вахштайн В. С. Драматургическая теория Ирвинга Гофмана: два прочтения. СТАТЬИ И ЭССЕ // Социологическое обозрение, Том 3. – № 4. – 2003. – С. 104-118.
5. Голенкова З. Т. Динамика социоструктурной трансформации // Социс. – 1998. – № 10 – С. 77–84.
6. Кузнецов П. С. Адаптация бомжей к трудовой деятельности в Швеции / П. С. Кузнецов // Рос. журн. соц. работы. - 1997. - № 2. - С. 158-167.
7. Изменение социально-классовой структуры общества в условиях его трансформации \ Якуба Е., Куценко О., Хижняк Л., Безносков М. – Харьков: Основа, 1997. – 230 с.
8. Култыгин П. Специфика социологического знания: преемственность, традиции и новаторство // Социс. 2000. – № 8. – С. 3-11.
9. Макеев С.О. Процеси соціальної структуризації в сучасній Україні / С. Макеев // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К.: Інститут соціології НАН України, 1999. – С. 214–231.
10. Рейтерович. Аналіз соціологічний у політиці // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 27.

11. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій / Н. В. Паніна// НАН України, Ін-т соціології НАН України, Вища шк. соціології. – 2-ге вид., доповн. – К. : Ін-т соціології, 2007. – 314, с.
12. Малиш Л. Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціології, 2019. – 369 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://i-soc.com.ua/assets/files/journal/specrada/dis_malysh.pdf.
13. Михайлова Н. О. Трансформація соціального простору як чинник структурних перетворень : Проблеми розвитку соціол. теорії // Наук. доповіді і повідомлення. – К.: Ін-т соціології НАН України. – 2002. – С. 154–159.
14. Овчарова Л. М. Проблема реінтеграції громадян без певного місця проживання в умовах системної кризи українського суспільства / Л. М. Овчарова // Молодий вчений. - 2018. - № 9(1). - С. 191-194. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_9\(1\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_9(1)_45).
15. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
16. Про Рекомендації парламентських слухань "Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання": <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1428-IV>
17. Симончук О. Класова дія: тенденції формування соціальних класів\\ Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – №4. – С.50-94.
18. Ситуація з бездомними в Україні: скільки їх і хто їм допомагає. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ua/2019/10/homeless-in-ukraine/>.
19. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
20. Соціальний захист бездомних громадян та безпритульних дітей. Міністерство Юстиції України : https://minjust.gov.ua/m/str_7818

21. Ситуація з бездомними в Україні: скільки їх і хто їм допомагає. 2019 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ua/2019/10/homeless-in-ukraine/и>.
22. Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / Дж. Урри ; пер. с англ. Д. Кралечкин. – М. : Издательский дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 14.
23. Штомпка П. От организации к социальной структуре // Штомпка П. Социология. Анализ современного общества. – Гл. 6. – М.: «Логос», 2010. – 665 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.hse.ru/data/2010/11/01/1223555931/Shtompka_p_sociologiya_analiz_sovremennogo_obshestva.pdf.
24. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – Москва : Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.
25. Як дотримують прав бездомних в обласних центрах України. 2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://khp.org/en/index.php?id=1561472685>.
26. Петиція № 2312 \ Київська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petition.kyivcity.gov.ua//petition/?pid=2312>.
27. У Києві нараховують більш як 20 тисяч бездомних людей. 2020 р.– Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/02/26/u-kyuevi-narahovuyut-bilsh-yak-20-tysyach-bezdomnyh-lyudej/>
28. Philippe Bourgois, Jeff Schonberg\ American Journal of Sociology. - Vol. 115, No. 6 (May 2010), pp. 1713-1752 .
29. Bernardi F., González J. J., Requena M. THE SOCIOLOGY OF SOCIAL STRUCTURE. In: SAGE-Handbook. The Sociology of the 21st century. – SAGE Publishing, 2011. – Pp. 162-164.
30. Estimating Homelessness: Towards a Methodology for Counting Homeless in Canada. Background Report // Social and Economic Policy and Research Division, Canada Mortgage and Housing Corporation- Spring, 1996.

31. David Diehl and Daniel McFarland. Toward a Historical Sociology of Social Situations Toward a Historical Sociology of Social Situations1. 2010. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/651941?mobileUi=0>
32. Glasser I. Homelessness in Global Perspective.- N.Y.: G. K. Hall&Co, 1994.-P. 2.
33. Lowell Juilliard Carr. Situational Sociology \ American Journal of Sociology 51, no. 2 (Sep., 1945): 136-141.
34. Layton J. Homelessness: The Making and Unmaking of a Crisis.- Toronto: Penguin, 2000.- P. 23-25.
35. Making it home: AnAction Plan on Homelessness in Dublin 2004-2006. - Dublin: Homeless Agency. - 2004. - Режим доступа: <http://www.lenus.ie/hse/bitstream/10147/45639/1/8525.pdf>